

NIEDOZWOLONE POSTANOWIENIA I WZORCE

PROJEKT¹

NIEDOZWOLONE POSTANOWIENIA

Tytuł IV, Dział IV Części ogólnej
[przepisy uzupełniające po art. 103]
Ocena treści postanowień w stosunku prawnym
między przedsiębiorcą a konsumentem oraz wzorca

ROZDZIAŁ 1

OCENA TREŚCI POSTANOWIEŃ W STOSUNKACH PRAWNYCH MIĘDZY PRZEDSIĘBIORCĄ A KONSUMENTEM

Art. 1. Niedozwolone postanowienia w stosunku prawnym między przedsiębiorcą a konsumentem

W stosunku prawnym między przedsiębiorcą a konsumentem niedozwolone jest postanowienie czynności prawnej, które sprzecznie z dobrymi obyczajami istotnie narusza równowagę praw i obowiązków stron na niekorzyść konsumenta. Jednakże nie dotyczy to postanowień określających główne świadczenia stron i ich wzajemny stosunek, jeżeli zostały sformułowane w sposób zrozumiały dla przeciętnego adresata i odpowiednio udostępnione.

¹ Projekt KKPC przygotowany przez Zespół ds. nieuczciwych postanowień i wzorców w składzie: M. Jagielska, M. Pecyna, J. Pisuliński, A. Wiewiórowska–Domagalska, F. Zoll. W pracach Zespołu brali także udział przedstawiciele Ministerstwa Sprawiedliwości, UOKiK, SOKiK, a ostateczna wersja powstała po zmianach przyjętych na posiedzeniach plenarnych KKPC.

Art. 2. Sformułowanie postanowienia

Przedsiębiorca powinien sformułować postanowienie w sposób zrozumiały dla przeciętnego adresata i odpowiednio je udostępnić.

Art. 3. Okoliczności wpływające na ocenę postanowienia

Przy dokonywaniu oceny postanowienia należy uwzględnić przejrzystość jego sformułowania, okoliczności nawiązania stosunku prawnego, wpływ konsumenta na treść postanowienia, właściwości świadczenia, relację postanowienia podlegającego ocenie do innych postanowień oraz możliwość zapoznania się przez konsumenta z jego treścią w odpowiednim czasie przed nawiązaniem stosunku, przy uwzględnieniu wykorzystanych środków porozumiewania się.

Art. 4. Wpływ konsumenta na treść postanowienia

Domniemywa się, że konsument nie miał wpływu na treść postanowienia.

Art. 5. Skutki niedozwolonego postanowienia

§ 1. Niedozwolone postanowienie nie wiąże konsumenta.

§ 2. Jeżeli postanowienie zostało uznane za niedozwolone, pozostałe postanowienia czynności prawnej wiążą strony/strony są związane czynnością prawną w pozostałym zakresie.

Art. 6. Zakaz redukcji utrzymującej skuteczność

Niedopuszczalna jest zmiana przez sąd treści niedozwolonego postanowienia.

Art. 7. Zakaz postanowień salwatoryjnych

Nieważne jest postanowienie określające zakres związania stosunkiem prawnym w razie stwierdzenia nieuczciwego charakteru innego postanowienia.

Art. 8. Listy niedozwolonych postanowień umownych

§ 1. Minister Sprawiedliwości po zasięgnięciu opinii Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, biorąc pod uwagę przepisy prawa Unii Europejskiej oraz orzecznictwo sądów dotyczące postanowień niedozwolonych, określa w drodze rozporządzenia postanowienia, które w razie wątpliwości uważa się za niedozwolone na podstawie art. 1 („szara lista” postanowień).

§ 2. Minister Sprawiedliwości po zasięgnięciu opinii Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, biorąc pod uwagę wiążące przepisy prawa Unii Europejskiej oraz orzecznictwo Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, określa listę postanowień w stosunku prawnym między przedsiębiorcą i konsumentem, które na podstawie art. 1 są niedozwolone w każdych okolicznościach („czarna lista” postanowień).

§ 3. Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów tworzy bazę wszystkich prawomocnych orzeczeń Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w przedmiocie uznania postanowienia za nieuczciwe.

Art. 9. Kontrola treści wzorca

W stosunku, w którym żadna ze stron nie jest konsumentem, do kontroli treści wzorca stosuje się odpowiednio przepisy art. 1, 2, 3 i 5.

MARLENA PECYNA, FRYDERYK ZOLL

KRÓTKIE UZASADNIENIE ZBIORCZE PROJEKTU O KONTROLI POSTANOWIEŃ

ZAŁOŻENIA PROJEKTU

Propozycja regulacji zawartej w projekcie opiera się na wnioskach wyprowadzonych z analizy obowiązującej dyrektywy 93/13 o niedozwolonych postanowieniach umownych², projektu nowej dyrektywy o uprawnieniach konsumentów³ oraz projek-

² Dz.Urz. WE z 24 kwietnia 1993 r. L 95, s. 0029–0034.

³ COM (2008) 614 final. Wspomniany projekt jest określany także mianem projektu dyrektywy horyzontalnej, które to określenie będzie również stosowane zamiennie w dalszej części opracowania. Oprócz dyrektywy 93/13

tu DCFR⁴ (Wspólnego Systemu Odniesienia) i Zasad *Acquis*⁵. W projekcie dążono do usunięcia nieścisłości zawartych w obecnie obowiązującej regulacji kodeksu cywilnego. Główny ciężar kontroli postanowień nieuczciwych polega na kontroli ich treści. System kontroli inkorporacji wzorców został utrzymany w projekcie i zamieszczony w dziale dotyczącym zawarcia umowy, ma jednak odgrywać rolę pomocniczą. W stosunku do obecnej regulacji projekt przewiduje następujące zmiany:

- zrezygnowanie z kryterium niewynegocjowania postanowienia w umowach konsumenckich jako przesłanki kontroli treści;
- przyjęcie, że stopień wpływu konsumenta na treść postanowienia stanowi element oceny treści postanowienia;
- przyjęcie, że przy kontroli treści postanowienia należy uwzględnić jego transparentność (co jest dyskusyjne na gruncie obowiązującej regulacji);
- przyjęcie, że możliwość zapoznania się z treścią wzorca przed zawarciem umowy jest uwzględniana przy kontroli treści, co nie wyłącza w wyjątkowych przypadkach dopuszczalności uznania za skuteczne postanowienia, z którym konsument nie miał możliwości zapoznania się przed zawarciem umowy;
- wprowadzenie wyraźnego zakazu redukcji utrzymującej skuteczność oraz zakazu stosowania klauzul salwatoryjnych;
- wprowadzenie kontroli treści wzorca w obrocie profesjonalnym;
- zrezygnowanie z umieszczenia w kodeksie listy postanowień, które w razie wątpliwości powinny być uznane za nieuczciwe, i jej zastąpienie upoważnieniem dla ministra sprawiedliwości do wydania rozporządzenia zawierającego listę postanowień, które mają zostać uznane za nieuczciwe, chyba że wykaże się ich zgodność z dobrym obyczajem („szara lista”) oraz listę postanowień nieuczciwych w każdej sytuacji („czarna lista”);

projekt dyrektywy o prawach konsumenta obejmuje także regulacje następujących dyrektyw: 85/577 z 20 grudnia 1985 r. o ochronie konsumenta w umowach zawieranych poza lokalem przedsiębiorstwa (Dz.Urz. z 1985 r. L 166/51), 97/7 z 20 maja 1997 r. o ochronie konsumenta w umowach zawieranych na odległość (Dz.Urz. z 1997 r. L 144/19), 1999/44 z 25 maja 1999 r. o niektórych aspektach sprzedaży konsumenckiej i związanych z nimi gwarancji (Dz.Urz. z 1999 r. L 171/12). Bazą dla projektu dyrektywy horyzontalnej był tzw. plan akcji o bardziej spójnym prawie umów (COM (2003) 68 final, Dz.Urz. z 2003 r. C 63/1). Zob. np. G. Howells, R. Schulze: *Overview of the Proposed Consumer Rights Directive* (w:) G. Howells, R. Schulze: *Modernising and Harmonising Consumer Contract Law*, Munich 2009, s. 4, przyp. 9. Jednym z projektów europejskich, w ramach którego został przygotowany szczegółowy raport o implementacji poszczególnych dyrektyw konsumenckich do krajowych systemów prawnych, był projekt *The EC Consumer Law Compendium*, który został opublikowany w formie książkowej; zob. H. Schulte-Nölke, Ch. Twigg-Flesner, M. Ebers (eds.): *EC Consumer Law Compendium. The Acquis and its transposition in the Member States*, Munich 2008.

⁴ Ch. von Bar, E. Clive, H. Schulte-Nölke (w:) *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR)*, Outline Edition, Munich 2009.

⁵ Skrócona nazwa Zasad Obowiązującego Europejskiego Prawa Umów (Principles of the Existing EC Contract Law (Acquis Principles)). Zob. publikacja w oryginale i w tłumaczeniu na język polski z wprowadzeniem: M. Pecyny, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 2008, z. 3, s. 809 i n., a przede wszystkim: *Principles of the Existing EC Contract Law (Acquis Principles)*, Contract I, Pre-Contractual Obligations, Conclusion of Contract, Unfair Terms, Munich 2007 oraz *Principles of the Existing EC Contract Law (Acquis Principles)*, Contract II, General Provisions, Delivery of Goods, Package Travel and Payment Services, Munich 2009.

- umieszczenie całości regulacji kontroli treści nieuczciwych postanowień w części ogólnej po przepisach regulujących sprzeczność czynności prawnej z ustawą;
- zastąpienie rejestru postanowień niedozwolonych bazą wszystkich prawomocnych orzeczeń Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów dotyczących nieuczciwych postanowień umownych.

UZASADNIENIE

Art. 1. Przepis art. 1 normuje klauzulę generalną określającą przesłanki „nieuczciwości” klauzuli. Przepis ten dotyczy stosunków konsumenckich. Ma on jednak także znaczenie dla obrotu powszechnego, ponieważ odsyła do niego art. 9 (dotyczący kontroli treści wzorców). Artykuł 1 stanowi zatem podstawę kontroli wzorca na mocy tego odesłania. W stosunkach konsumenckich przepis ten stanowi podstawę kontroli wszystkich klauzul, z wynikającym z jego treści ograniczeniem dotyczącym klauzul określających główne świadczenia stron. Co do zasady przepis ten powtarza mechanizm obecnego art. 385¹ § 1 k.c. z jednym istotnym wyjątkiem. Przesłanką kontroli nie jest już brak wpływu konsumenta na treść klauzuli (niewynegocjowanie). Przyjęto bowiem, że kryterium niewynegocjowania jest w praktyce nieprzydatne⁶. Obecne bardzo daleko idące domniemanie wynikające z art. 385¹ § 4 k.c. (wykraczające poza minimalny standard dyrektywy 93/13) sprawia, że wykazanie w obecnym stanie prawnym „wynegocjowania” klauzuli jest możliwe jedynie teoretycznie⁷. Poza tym kwestia wpływu konsumenta na treść klauzuli nie przedstawia się „zero–jedynekowo”. Wpływ ten jest stopniowalny. Dlatego kwestia wpływu konsumenta na klauzulę nie powinna stanowić przesłanki kontroli, lecz być jednym z czynników wpływającym na wynik kontroli treści. W im większym stopniu konsument miał wpływ na treść postanowienia, tym zwiększa się swoboda kształtowania treści klauzuli (zob. art. 2 § 3). W przypadku kontroli nietransparentnych postanowień obejmujących główne świadczenia stron nietransparentność jest jednym z czynników, który należy wziąć pod uwagę przy ocenie abuzywności — nie jest to jedynie przesłanka dopuszczalności kontroli tego rodzaju postanowień.

Art. 2. Przepis art. 2 projektu nakłada obowiązek jasnego formułowania postanowień umowy przez przedsiębiorcę oraz odpowiedniego ich udostępnienia. Przepis ten nie wprowadza przesłanki uzyskania skuteczności przez postanowienie

⁶ Por. M. Ebers: *Unfair Contract Terms Directive (93/13)* (w:) H. Schulte–Nölke, Ch. Twigg–Flesner, M. Ebers (eds.): *EC Consumer Law Compendium. The Consumer Acquis and its transposition in the Member States*, Munich 2008, s. 226; J. Stuyck (w:) G. Howells, R. Schulze (eds.): *Modernising and Harmonising Consumer Contract Law*, Munich 2009, s. 116.

⁷ Por. T. Pfeiffer: *Non–Negotiated Terms* (w:) R. Schulze (ed.): *Common Frame of Reference and Existing EC Contract Law*, Munich 2008, s. 180–181.

umowne. Sankcje naruszenia tego postanowienia mogą wynikać z art. 3. Brak odpowiednio przejrzystego sformułowania postanowienia i jego doręczenia będą wpływały na ocenę abuzywności postanowień w ramach art. 1 w świetle kryteriów wskazanych w art. 3. Należy uwzględnić jednak także przepisy dotyczące inkorporacji wzorców. Naruszenie wskazanego tu obowiązku może prowadzić również do odpowiedzialności opartej na *culpa in contrahendo*.

Art. 3. Projekt zakłada, że ściśle rozróżnienie między kontrolą treści a kontrolą inkorporacji nie jest zasadne. Ponadto w aneksie do dyrektywy 93/13 (lit. i) uważa się w razie wątpliwości za niedozwoloną klauzulę, z którą konsument nie mógł zapoznać się przed zawarciem umowy. Oznacza to, że twórcy dyrektywy dążyli do podporządkowania kwestii możliwości dowiedzenia się przez konsumenta o treści klauzuli kontroli treści⁸. Jest to uzasadnione, ponieważ w pewnych wypadkach brak możliwości zapoznania się z danym postanowieniem przed zawarciem umowy może być usprawiedliwiony względami praktycznymi (np. regulamin znajdujący się wewnątrz tramwaju), a nie niesie żadnych zagrożeń dla konsumenta. Problem połączenia kontroli treści z kontrolą transparentności i możliwości zapoznania się z treścią umowy, a także stopnia wpływu konsumenta na treść umowy nie jest wewnętrznie sprzeczny. Daje on możliwość sądowi dokonania oceny postanowień przy uwzględnieniu całokształtu okoliczności, eliminuje zbyt radykalne konsekwencje naruszenia obowiązków inkorporacyjnych i faktycznie zwiększa znaczenie autonomii prywatnej — „siła negocjacyjna” konsumenta i jego rzeczywisty wpływ na zakres dopuszczalnego kształtowania danej klauzuli.

Art. 4. Przepis ten odpowiada obecnemu art. 385¹ § 4 k.c., jest jednak zredagowany jaśniej. Przepis ten jest potrzebny, mimo że przesłanka niewynegocjonowania nie stanowi przesłanki dopuszczalności kontroli. Jednak przesłanka ta nadal zachowuje znaczenie jako jedno z kryteriów kontroli treści. Dlatego przedsiębiorca, który uważa, że w danych warunkach klauzula powinna być oceniana przy uwzględnieniu większego wpływu konsumenta na jej ukształtowanie, będzie musiał wpływ ten wykazać.

Art. 5. Przepis ten wprowadza sankcję uznania klauzuli za nieuczciwą. Sankcją tą nie jest jednak nieważność, a jedynie brak związania danym postanowieniem konsumenta. Przedsiębiorca stosujący dane postanowienie nie może się powoływać na brak związania danym postanowieniem ze względu na jego abuzywność, skoro jemu przypisuje się odpowiedzialność za skorzystanie z klauzuli nieuczciwej. Uznanie klauzuli za niewiążącą nie pociąga za sobą upadku całej umowy, a jedynie dotyczy samej klauzuli (rozumianej jako norma — czyli niewiążąca jest wynikająca z umowy norma, a nie dana jednostka redakcyjna tekstu). Umowa może okazać się

⁸ Zob. szerzej: M. Pecyna: *Nieuczciwe postanowienia umowne w projekcie dyrektywy o prawach konsumenta, Zasadach Acquis i DCFR. Różne środki do tego samego celu?*, Transformacje Prawa Prywatnego 2009, nr 1–2, s. 106.

niewiążąca dla obu stron (§ 2), gdy nieuczciwe okażą się klauzule obejmujące główne świadczenie (w myśl art. 1). Jednak może mieć miejsce taka sytuacja, że niewiążąca będzie jedynie nietransparentna część klauzul określających główne świadczenia (np. ukryta w treści umowy dodatkowa opłata wpływająca na cenę), a w pozostałym zakresie klauzule określające główne świadczenia pozostaną w mocy.

Art. 6. Przepis ten wprowadza zakaz tzw. redukcji utrzymującej skuteczność. Sąd nie może, uznając daną klauzulę za nieuczciwą, pozostawić ją w mocy, modyfikując jej treść w taki sposób, aby mieściła się w dopuszczalnych granicach. Taki zabieg powoduje bowiem nietransparentność postanowień umownych, skoro nie jest możliwe dla konsumenta przewidzenie wyniku kontroli sądu i możliwego zakresu jego ingerencji w treść umowy. Z tych powodów konieczne jest zawsze eliminowanie całej klauzuli (normy kontraktowej). W pewnych wypadkach będzie mogła pozostać jednak część danego postanowienia umownego, jeżeli można je w pełni oddzielić bez zmiany treści od postanowienia uznanego za nieuczciwe.

Art. 7. Przepis ten wprowadza zakaz klauzul umownych, które mają zastąpić klauzule uznane za nieuczciwe. Motywy tego zakazu są tożsame z uzasadnieniem zakazu redukcji utrzymującej skuteczność. Konsumentowi utrudnia się przewidzenie wyniku kontroli, a także zmniejsza atrakcyjność samej kontroli, skoro może ona przynieść jedynie ograniczone efekty. Artykuł 7 wyraża całkowity zakaz tego rodzaju postanowień umownych, niezależnie od tego, czy w danym wypadku można było je uznać za zgodne z dobrym obyczajem. Powoływać się na niezwiązanie klauzulą salwatoryjną może jedynie kontrahent konsumenta. Konsument może skorzystać z klauzuli salwatoryjnej, jeżeli miałby w tym interes.

Art. 8. Projekt rezygnuje z włączenia do kodeksu cywilnego listy klauzul nieuczciwych. Jest to uzasadnione względami praktycznymi. Klauzule umieszczane na liście powinny być często aktualizowane wraz ze zmieniającymi się praktykami rynkowymi. Umieszczenie ich w kodeksie byłoby sprzeczne w wymogiem stabilności kodyfikacji cywilnej. Projekt zawiera więc upoważnienie dla ministra sprawiedliwości do wydania rozporządzenia zawierającego listy klauzul „czarnych” (bezwzględne zakazy) i „szarych” (zakazy podlegające dodatkowemu wartościowaniu w świetle zasady dobrego obyczaju). Projekt reguluje wskazówki, jakimi należy się kierować przy formułowaniu tego rodzaju listy, oraz nakłada obowiązek uzyskania opinii Prezesa UOKiK, który na bieżąco monitoruje praktyki rynkowe. Projekt nakłada na Prezesa obowiązek tworzenia bazy prawomocnych orzeczeń SOKiK, zakładając, że orzeczenia te będą tam dostępne w całości łącznie z uzasadnieniami. Lista orzeczeń ma zastąpić obecną nieprzejrzystą listę klauzul zakazanych, która w oderwaniu od stanu faktycznych jest *de facto* listą normatywnych zakazów wydanych bez wystarczającej podstawy konstytucyjnej.

Art. 9. Projekt obejmuje także kontrolą treści postanowień obrót powszechny i profesjonalny (tj. bez udziału konsumentów). W takim wypadku jednak

kontrola ograniczona jest do treści wzorca zdefiniowanego w art. 1 (załączonego projektu o wzorcach). W przypadku obrotu powszechnego i profesjonalnego nie ma jednak zakazu redukcji utrzymującej skuteczność oraz zakazu stosowania klauzul salwatoryjnych. Kontrola jest przeprowadzana na podstawie klauzuli generalnej, a nie listy klauzul „czarnych” i „szarych”. Uwzględnia to potrzeby elastyczności obrotu niekonsumenckiego. Mniejsze są też wymogi transparentności, co pozwala na zezwolenie stosowania redukcji utrzymującej skuteczność jako instrumentu pozwalającego na dostosowanie umowy do wymogów prawa przy umożliwieniu osiągnięcia celu zamierzonego przez stosującego wzorzec. Z tych samych powodów zezwolono na stosowanie klauzul salwatoryjnych. W takim wypadku klauzula salwatoryjna będzie miała pierwszeństwo przed sądowym zabiegiem redukcji.

DZIAŁ WZORCE

Art. 1. Związanie wzorcem

§ 1. Postanowienie przewidziane do wielokrotnego stosowania przez jedną stronę, sformułowane bez udziału adresata (wzorzec), wiąże drugą stronę, jeżeli zostało jej udostępnione w taki sposób, że mogła się z nimi zapoznać w zwykłym toku czynności.

§ 2. Jednakże wzorzec, z którym druga strona mogła się zapoznać dopiero po dokonaniu czynności prawnej, wiąże ją, jeżeli zgodnie z dobrymi obyczajami nieudostępnienie wzorca istotnie nie narusza jej interesu. Artykuł 3 (działu o niedozwolonych postanowieniach) stosuje się odpowiednio.

Art. 2. Obowiązek doręczenia wzorca

Strona posługująca się wzorcem jest obowiązana na żądanie drugiej strony dostarczyć jej tekst wzorca w formie dokumentowej.

Art. 3. Kolidzja wzorców

W razie sprzeczności wzorców stosowanych przez strony, treść czynności prawnej ustala się z uwzględnieniem treści wzorców, z wyjątkiem tych postanowień, które nie dają się ze sobą pogodzić. Czynność prawna nie dochodzi jednak do skutku w razie niezwłocznego sprzeciwu jednej strony dokonaniu czynności prawnej.

Art. 4. Zmiana wzorca

§ 1. W razie zastrzeżenia przez stronę stosującą wzorzec uprawnienia do zmiany wzorca po zawarciu umowy zmiana jest skuteczna, jeżeli zostały zachowane wymagania określone w art. 1.

§ 2. W stosunkach między przedsiębiorcą a konsumentem zastrzeżenie zmiany postanowień wzorca jest dopuszczalne jedynie z ważnego powodu. Nie dotyczy to uprawnienia przedsiębiorcy do podwyższenia ceny lub wynagrodzenia określonych we wzorcu.

§ 3. Podwyższenie przez przedsiębiorcę ceny lub wynagrodzenia, do zapłaty których zobowiązany jest konsument, wiąże konsumenta od momentu otrzymania informacji od przedsiębiorcy. Konsument może jednak odstąpić od umowy w terminie czternastu dni od poinformowania go o tej zmianie i uprawnieniu do odstąpienia od umowy. Nie dotyczy to zmiany wysokości stopy oprocentowania w umowach o świadczenie usług finansowych oraz umów, w których cena lub wynagrodzenie zależne są od zmiany indeksu lub kursów na określonym rynku.

Art. 5. Imperatywny charakter przepisów

Strony nie mogą ograniczyć lub wyłączyć stosowania przepisów niniejszego działu.

MARLENA PECYNA, FRYDERYK ZOLL

KRÓTKIE UZASADNIENIE ZBIORCZE PROJEKTU PRZEPISÓW O WZORCACH

ZAŁOŻENIA PROJEKTU

Dział regulujący wzorce stanowi w założeniu uzupełnienie przepisów regulujących kontrolę treści postanowień nieuczciwych. Projekt wychodzi z założenia, że kategoria wzorców straciła swoje centralne znaczenie, zwłaszcza jeżeli chodzi o stosunki konsumenckie⁹. Pojęcie wzorca zachowuje swoją wagę w obrocie profe-

⁹ Zob. raport The Law Commission and The Scottish Law Commission (LAW COM No 292), s. 31–32, a także M. Pecyna: *Nieuczciwe postanowienia umowne w projekcie dyrektywy o prawach konsumenta, Zasadach Acquis i DCFR...*, *op. cit.*, s. 97–98.

sjonalnym, w którym to kwalifikacja danego postanowienia jako wzorca stanowi przesłankę kontroli treści pod względem nieuczciwości. W przypadku wzorców uregulowano zarówno kontrolę treści, jak i kontrolę inkorporacji, jednak kontrola inkorporacji została ograniczona i w części powiązana z kontrolą treści¹⁰. Naruszenie przepisów regulujących inkorporację nie będzie w każdym wypadku prowadzić do nieskuteczności włączenia wzorca do stosunku prawnego. Przepis dotyczący doręczenia wzorca pełni funkcję wymuszającą uczciwą praktykę rynkową. Jego naruszenie będzie prowadziło do odpowiedzialności z tytułu *culpa in contrahendo*. W przepisie regulującym kolizję wzorców starano się poprawić obecną regulację w ten sposób, że strona niegodząca się na zawarcie umowy w warunkach kolizji wzorców może sprzeciwić się niezwłocznie po zawarciu umowy, a nie po otrzymaniu oferty. Odmienne uregulowano możliwość zmiany wzorca, uzależniając jej dopuszczalność od zastrzeżenia w umowie. Szczegółowo ustalono możliwość takiej zmiany w obrocie konsumenckim, kierując się postanowieniami zawartymi w załączniku dyrektywy 93/13 o nieuczciwych postanowieniach w umowach konsumenckich i przyjmując je jako wskazówkę w zredagowaniu dopuszczalnych przesłanek zmian. Osobno uregulowano imperatywny charakter przepisów regulujących zawarcie umowy przy zastosowaniu wzorców. W projekcie wprowadzono także definicję legalną pojęcia wzorca.

UZASADNIENIE

Artykuł 1 reguluje trzy zagadnienia. Pierwszym jest definicja legalna pojęcia wzorca (§ 1 *in principio*). Druga kwestia dotyczy przesłanek inkorporacji wzorca do stosunku prawnego zawieranego przy jego użyciu (§ 1 *in fine*). Kolejnym zagadnieniem jest określenie skutków niespełnienia przez proponenta wymogów wspomnianej wyżej inkorporacji wzorca (§ 2).

Definicja pojęcia wzorca została wprowadzona w celu wyeliminowania rozbieżności terminologicznych występujących na gruncie obowiązującego stanu prawnego, co ma związek w szczególności z przykładami wskazanymi w art. 384 k.c., niekiedy utożsamianymi z określeniem wzorca. Chodziło zatem o podkreślenie, że wzorcem jest postanowienie (a nie dopiero zbiór postanowień ujętych w określonej postaci, tj. regulaminie czy tzw. ogólnych warunkach umowy) i to właśnie postanowienie wzorcowe danej czynności prawnej podlega kontroli (inkorporacji i treści). Wspomniane postanowienie nie dotyczy jedynie postanowień umownych, ale czynności prawnych, w tym jednostronnych. Projekt w tym zakresie nawiązuje do podstawowej kategorii, która została przyjęta w opublikowanym projekcie czę-

¹⁰ Por. T. Pfeiffer, M. Ebers (w:) *Principles of the Existing EC Contract Law (Acquis Principles)*, Contract I, Munich 2007, s. 223–226.

ści ogólnej prawa cywilnego, tj. czynności prawnej. Określenie wzorca zasadza się na odwołaniu do celu i sposobu jego przygotowania przez proponenta, przy czym podobnie jak dotychczas chodzi nie tylko o przygotowanie przez daną stronę, która wzorca używa, ale także o przygotowanie takiego wzorca na rzecz tej strony przez osobę trzecią. Chodzi bowiem w tym przypadku o stwierdzenie, że treść danego wzorca, jak i zamiar jego użycia leżą w sferze prawnej jednej strony czynności prawnej. Jak zostało wspomniane wyżej w założeniach do projektu, regulacja dotycząca wzorców umownych znajduje zastosowanie do stosunków prawnych bez szczególnej kwalifikacji podmiotowej, to jest konsumenckich, między przedsiębiorcami, jak i powszechnych. Uzasadnieniem kontroli treści wzorca nie jest zatem kwalifikacja podmiotowa proponenta, ale quasi-prawodawczy charakter wzorca. Wzorcem jest bowiem postanowienie, przygotowane z zamiarem wykorzystania wobec większej niż jeden liczby adresatów, którzy nie mieli wpływu na jego treść. Dla stwierdzenia, że dane postanowienie jest wzorcem, istotne jest zatem ustalenie zamiaru przygotowania danego postanowienia, a nie jest relewantna okoliczność, czy dane postanowienie rzeczywiście zostało wykorzystane wobec większej liczby adresatów. Ze względu na rozbieżności interpretacyjne określenia „wielu” wprowadzono określenie „większej liczby”, a proponuje się także doprecyzowanie, że chodzi o co najmniej dwóch adresatów czynności prawnej. Wspomniany adresat nie ma wpływu na treść wzorca, czyli nie ma możliwości jej negocjowania, niezależnie od faktu, czy gdyby taką możliwość miał, to by z niej skorzystał. W tym ostatnim zakresie zostało utrzymane zatem kryterium nienegocjowania, znane wcześniej z art. 385 § 1 k.c., ale w projekcie ma ono znaczenie właśnie dla określenia wzorca i tym samym wskazania granic jego kontroli.

W art. 1 § 1 zostały także ustalone przesłanki wiązania wzorca w stosunku prawnym. W pracach na projektem nieuczciwych postanowień oraz wzorców rozważano możliwość zrezygnowania z regulacji o wzorcach. Zwrócona została uwaga, że w obrocie prawnym ustalenie, czy dany wzorzec został skutecznie inkorporowany, czy też nie, jest niezwykle trudne i stanowi margines kontroli wzorców, natomiast nic nie stoi na przeszkodzie, aby okoliczność braku możliwości zapoznania się z treścią wzorca mogła stanowić podstawę uznania wzorca za nieuczciwe postanowienie w ramach kontroli jego treści. Punkt ciężkości kontroli zostałyby zatem przesunięty na kontrolę treści wzorca, dla której znaczenie miałaby także okoliczność, czy adresat wzorca miał możliwość zapoznania się z nim przed zawarciem umowy. Takie podejście występuje również w dyrektywie 93/13 (lit. i załącznika do dyrektywy), jak i DCFR. Jednakowoż po dyskusji przyjęto rozwiązanie wychodzące z założenia, że wzorzec jest odrębnym elementem kształtującym stosunek prawny i należy określić przesłanki jego skuteczności wobec strony, która nie miała wpływu na jego treść. Wprowadzone zostały zatem przesłanki inkorporacji wzorca, które odwołują się do faktu udostępnienia wzorca adresatowi w taki sposób, aby mógł się zapoznać w zwykłym toku czynności. Wskazane przesłanki mają

ogólniejszy charakter od określonych w obowiązującej regulacji kodeksu cywilnego. Chodzi bowiem o udostępnienie (niekoniecznie doręczenie) ze stworzeniem możliwości zapoznania się z nimi w zwykłym toku czynności, czyli bez trudności, w zależności od sposobu dokonania czynności prawnej. Regulacja projektu wymaga zatem udostępnienia wzorca dla przyjęcia, że jest on wiążący dla drugiej strony. Niemniej przesłanką skuteczności wzorca nie jest objęty moment, w którym druga strona mogła się z tym wzorcem zapoznać, to jest chwila przed czy przy nawiązaniu stosunku prawnego. Powyższe rozwiązanie stanowi w tym zakresie wyjątek od ogólnej reguły dokonywania i ustalania treści czynności prawnej. W art. 1 § 2 została jednak wprowadzona regulacja poddająca okoliczność umożliwienia zapoznania się z treścią wzorca po zawarciu umowy (czyli braku takiej możliwości przed lub w chwili zawarcia umowy) ocenie na podstawie przesłanek przewidzianych dla kontroli treści postanowień w stosunkach konsumenckich (por. art. 1 tytułu „Ocena treści postanowień w stosunku prawnym między przedsiębiorcą a konsumentem oraz wzorca”). W tym miejscu należy zasygnalizować także, że do kontroli treści wzorców znajdują z kolei zastosowanie postanowienia dotyczące kontroli treści na podstawie art. 9 tytułu „Ocena treści postanowień w stosunku prawnym między przedsiębiorcą a konsumentem oraz wzorca”. Przez wskazane odesłanie w zakresie kontroli treści wzorców do tej oceny ma zastosowanie również regulacja art. 3 wspomnianego wyżej tytułu, na podstawie którego jedno z kryteriów wpływających na ocenę postanowienia ze względu na nieuczciwy charakter stanowi możliwość zapoznania się (przez konsumenta) z jego treścią w odpowiednim czasie przed nawiązaniem stosunku, przy uwzględnieniu wykorzystanych środków komunikacji. Należy nadmienić w tym miejscu, że do oceny treści wzorców przepisy o kontroli treści postanowień w stosunkach prawnych między konsumentem a przedsiębiorcą stosują się odpowiednio, co jednakże tylko podkreśla zamiar włączenia dla oceny skuteczności wzorców przesłanek kontroli ich treści.

Artykuł 2 stanowi o obowiązku proponenta doręczenia tekstu wzorca drugiej stronie na żądanie tej ostatniej w formie dokumentowej. Jest to postanowienie, które nie reguluje dodatkowych przesłanek inkorporacji wzorca do stosunku prawnego ani jego formy, ale nakłada na stronę posługującą się wzorcem obowiązek sankcjonowany odpowiedzialnością z tytułu *culpa in contrahendo*. Jak wyżej zostało wskazane, brak jest bowiem obowiązku doręczenia wzorca z punktu widzenia przesłanek inkorporacji. Jednakże proponent jest obowiązany wzorec doręczyć, jeżeli zażąda tego druga strona, która ma interes w otrzymaniu informacji na temat treści nawiązywanego czy już nawiązanego stosunku prawnego. Projekt przewiduje w takim przypadku udostępnienie wzorca w formie dokumentowej, której określenie zostało zawarte w projekcie części ogólnej kodeksu cywilnego.

Artykuł 3 reguluje problematykę kolizji wzorców, która w projekcie stanowi jeden z aspektów procedury nawiązania stosunku prawnego (zawarcia umowy), a nie kontroli jego treści, jak to niezasadnie zostało uregulowane w obowiązującym

stanie prawnym (por. art. 385⁴ k.c.). Proponowane rozwiązanie art. 3 projektu różni się także pod względem treści od obecnej regulacji kodeksu cywilnego. Zakres podmiotowy nie został bowiem ograniczony jedynie do stosunków prawnych między przedsiębiorcami. Kolizja zachodzi zatem w przypadku sprzeczności wzorców stosowanych przez strony, która ma miejsce w razie, gdy postanowienia dotyczące tego samego aspektu treści stosunku prawnego regulują go w sprzeczny sposób. Jednakże należy zwrócić uwagę, że powyższe nie oznacza eliminacji danych postanowień w zupełności, ale w tym zakresie, w którym nie mogą być ze sobą pogodzone, tzn. nie mogą jednocześnie być wiążące dla stron. W przypadku umowy projekt wprowadza jednak możliwość braku dojścia umowy do skutku w razie sprzeczności wzorców mimo złożenia zgodnych oświadczeń woli. Wspomnianą możliwością jest uprawnienie każdej ze stron do niezwłocznego sprzeciwu wobec zawarcia umowy. Niezwłoczność mierzona jest od chwili zgodnego złożenia oświadczeń woli. Niemniej należy uwzględnić przy tym okoliczności, że co do zasady wzorzec nie musi być udostępniony przed zawarciem umowy (art. 1 § 2), co jednak ma wpływ na wykładnię kryterium niezwłoczności i znajduje odzwierciedlenie w ocenie z punktu widzenia naruszenia interesu adherenta sprzecznie z dobrymi obyczajami (na podstawie art. 1 § 2). Uprawnienie do złożenia sprzeciwu ma charakter bezwzględnie wiążący w celu wyeliminowania przypadków wzorców, które wyłączają uprawnienie drugiej strony do złożenia takiego sprzeciwu albo zastrzegają, że w razie sprzeczności wzorców, określony wzorzec ma pierwszeństwo. Do szerszej analizy na gruncie tego uregulowania należy problematyka regulacji kolizji wzorców w świetle uregulowania modyfikującego przyjęcia oferty.

Artykuł 4 dotyczy problematyki zmiany wzorca, przy czym chodzi o zmianę po nawiązaniu stosunku prawnego. Wprowadzona została zasada, między innymi w ślad za stanowiskiem wyrażonym w orzecznictwie, że zmiana jest dopuszczalna w razie zastrzeżenia takiej możliwości przez stronę stosującą wzorzec. Natomiast skuteczność takiej zmiany uzależniona jest od dochowania przesłanek inkorporacji określonych w art. 1, przy czym chodzi w tym miejscu o udostępnienie w sposób umożliwiający zapoznanie się z treścią wzorca w zwykłym toku czynności (art. 1 § 1), jak i skutki braku takiego udostępnienia przed terminem, od którego zmiana wzorca ma nastąpić (por. art. 1 § 2). Należy jednak zauważyć, że przy ocenie skuteczności zmiany winna zostać uwzględniona okoliczność, że jest ona dokonywana jednostronnie po nawiązaniu stosunku prawnego, co przekłada się zwłaszcza na ocenę dochowania przesłanek określonych w art. 1 § 2 projektu, to jest niezgodnego z dobrym obyczajem naruszenia interesu drugiej strony.

Szczególna regulacja została przewidziana dla stosunków konsumenckich, w których skuteczność zmiany jest nadto uzależniona od jej ważnej przyczyny, co stanowi nawiązanie w tym zakresie do regulacji dyrektywy 93/13 (lit. j załącznika). Powyższe nie dotyczy natomiast ceny lub wynagrodzenia określonych we wzorcu. W tym ostatnim aspekcie proponowana regulacja nawiązuje w § 3 do dyrektywy

93/13 (lit. I), która stanowi o „domniemaniu” nieuczciwego postanowienia, na podstawie którego przedsiębiorca jest uprawniony do zmiany ceny lub wynagrodzenia bez zapewnienia konsumentowi możliwości „unieważnienia” (*cancel*) umowy. Wobec powyższego projekt zastrzega na rzecz konsumenta w przypadku zmiany ceny lub wynagrodzenia (niezależnie od istnienia ważnej przyczyny) uprawnienie do odstąpienia od umowy w terminie 14 dni od otrzymania przez konsumenta informacji o zmianie oraz uprawnieniu do odstąpienia od umowy, nawiązując tym samym do uprawnienia konsumenta do odstąpienia od umowy w przypadku umów zawartych na odległość lub poza lokalem przedsiębiorstwa. Wyjątek od dopuszczalności odstąpienia od umowy przez konsumenta został przewidziany w przypadku usług finansowych, co z kolei nawiązuje do uregulowania zawartego w dyrektywie o usługach finansowych.

Artykuł 5 stanowi o imperatywnym charakterze przepisów niniejszego działu. Powyższe zastrzeżenie jest konieczne ze względu na charakter wzorców umownych, których stosowanie wynika z nierównowagi stron stosunku prawnego, a także z punktu widzenia metody regulacji, której założeniem jest dyspozytywność przepisów. Wobec powyższego wyjątkiem, który wymaga stosownego zastrzeżenia, będzie charakter bezwzględnie wiążący.